

Éra opoziční smlouvy ve světle veřejného mínění¹

Jan Červenka

The Opposition Agreement Era in the Light of Public Opinion

Extended abstract:

The so-called opposition agreement was concluded by the Czech Social Democratic Party (ČSSD) and the Civic Democratic Party (ODS) after the Chamber of Deputies elections of 1998. It paved the way for a ČSSD minority government in 1998–2002. To present day, it continues to represent one of the most contested moments of the country's post-communist political history. Both general awareness and the publicist discourse are dominated by a categorically negative, accusatory evaluation of the agreement as a deviation from the democratic framework, a catalyst of systemic corruption and clientelism, and a source of deep scepticism and political disaffection in the Czech general public. While scholarly literature also features strongly critical attitudes to the opposition agreement, there have been a number of works which compared it to the ways minority governments were formed and operated in other countries or which studied the circumstances of its formation and how the situation evolved. Such works have argued that the opposition agreement was a relatively standard case of minority government with under-developed institutional support.

The present study is based on the continual data from surveys of the Public Opinion Research Centre. It deals with the ways public opinion responded to the opposition agreement at the time of its formation and perceived the political situation and overall development in 1998–2002, comparing it to the preceding and subsequent time periods. The empirical evidence shows that most citizens perceived the opposition agreement negatively in general, and especially as the details of its formation have been blurred by the growing time distance from the June 1998 elections. Such negative perceptions, along with the aftermath of the 1997–1999 economic crisis, gave rise to phenomena such as a considerable decline of popular support for the ČSSD, decreasing trust in government, and growing political discontent between September 1998 and the end of 1999. However, evidence from studies that focused more specifically on the opposition agreement demonstrates that the public attitudes to the opposition agreement were not negative en bloc.

Moreover, the 2000–2002 period saw an apparent shift towards positive attitudes. At the same time, the attitudes to economic and political realities changed considerably throughout the era. The negative trends that prevailed in the first half of the election cycle, and especially in 1999, were replaced by a positive trend as the country overcame the post-1997 economic recession. At the end of the era, the ČSSD and its minority government were perceived as successful by a much broader segment of the population than just the social democratic constituency or left-wing voters in general. These circumstances were probably responsible for the ČSSD's election victory in 2002, while negative attitudes to the opposition agreement had ceased to play a major role by that time.

Keywords: Czech Republic, opposition agreement, minority government, public opinion, political parties

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2016.2.14.317>

„Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou“, jak zní její plný oficiální název, nebo též „opoziční smlouva“, jak se ve zkratce použité poprvé snad Václavem Klausem obecně vžilo jí říkat, představuje dodnes jedno z nejčastěji diskutovaných témat českého politického vývoje po roce 1989 a od vzniku samostatné České republiky na počátku roku 1993. Tato dohoda, formálně ratifikovaná zástupci obou zúčastněných stran dne 9. 7. 1998, necelé tři týdny po konání předčasných voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, se stala základem, na němž vznikla menšinová jednobarevná vláda vítězná ČSSD pod vedením jejího tehdejšího předsedy a budoucího premiéra Miloše Zemana. Od jejího uzavření uplynulo více než 18 let a od jejího skončení jejím vypovězením ze strany vedení ČSSD již v čele s Vladimírem Špidlou uběhlo více než 14 let. Přesto se v politickém diskursu (naposledy velmi výrazně v kampani v souvislosti s kandidaturou Miloše Zemana v první přímé volbě prezidenta roku 2013), v politické publicistice

a samozřejmě i v odborné, zejména politologické, ale i historické, sociologické či ekonomické produkci vynořuje toto téma opakovaně a často.

V obecném povědomí a v politické publicistice, která jej do značné míry utváří a upevňuje, přitom „opoziční smlouva“ většinou rezonuje jednoznačně negativně [viz např. Pehe 1999, 2000a, 2000b, 2001; Hvizďala 2013; Tabery 2006; Macháček, Holub 1998 a mnozí jiní]. To platilo v době jejího podpisu, kdy reakce na ni byla krajně emocionální a místy zcela iracionální, ale vydrželo to v průběhu celého volebního období, kdy byla v platnosti, později v roce 2000 doplněná tzv. tolerančním patentem, a ani retrospektivně se to příliš nezměnilo. Ve své době byla „opoziční smlouva“ svými kritiky označována za protiústavní, nesvatou, nemravnou, hanebnou, ohavnou, za cynický podvod a zradu na voličích, nestandardní, vybočující z mantinelů standardní demokracie, mocenský kartel omezující politickou soutěž a vyřazující kontrolní roli opozice, smlouvu o pozicích, podivný politický konkubinát a podobně. Václav Havel ji otevřeně přirovnával k systému vlády jedné

strany s ústavně zakotvenou vedoucí úlohou.¹ Jiří Pehe [2001] poněkud sofistikovaněji pak hledal paralely v nepříliš šťastné meziválečné prvorepublikové praxi „hradní pětky“ či v rakouském modelu se dvěma dominantními stranami, často vládnoucími v „bezalternativní“ společné velké koalici, jež zablokovaly možnost přirozené alternace elit a vytvářely prostor pro populisty a extrémisty, aby převzali roli opozice. Později byly na konto „opoziční smlouvy“ připisovány různé aféry spojované s menšinovou vládou Miloše Zemana a smlouva byla označována za zdroj či katalyzátor systémové korupce, klientelismu a patronáže v České republice [Jarmara 2002; Koutník 2012; Zběžková 2012; Klíma 2001], ačkoli ty existovaly i v předchozím období velkých majetkových přesunů v procesu privatizace [Reed 1999], „bankovního socialismu“, zrodu „mafianského kapitalismu“ a fiktivních sponzorů politických stran.² Nově se pak s „opoziční smlouvou“ spojuje i údajný odklon ČR od prozápadní orientace a narůstání „ruského vlivu“ [viz např. Slonková 2016]. Disentní hlasy v hlavním proudu politické publicistiky, které k „opoziční smlouvě“ nepřistupovaly z pozice morálního odsudku, ale které ji hodnotily neutrálně nebo dokonce pozitivně jako pragmatický politicky racionální krok, se sice objevovaly rovněž [viz např. Žák 2009], ale byly silně menšinové.

Odborné texty na rozdíl od politické publicistiky zpravidla nabízejí mnohem věcnější a uměřenější pohled na „opoziční smlouvu“, i když ani zde nebyla o polemiky nouze. Např. vůči „opoziční smlouvě“ kriticky vyhraněný Michal Klíma [1999, 2001] zderazil hypotézu, že je mylné „opoziční smlouvu“ interpretovat jako uspořádání menšinové vlády, ale že jde o skrytou tichou velkou koalici založenou na záporném koaličním potenciálu, což představuje v demokracii zcela nestandardní jev, který může být zdrojem nestability. Nicméně komparativní studie „opoziční smlouvy“ porovnávající ji s případy menšinových vlád ve Švédsku, Dánsku, Itálii a na Novém Zélandu [Kopeček 2013a, 2013b; Roberts 2003] s využitím kritérií klasifikace minoritních vlád Kaare Strøma [1990] ukázaly, že „opoziční smlouva“ se nijak nevymykala běžným zvyklostem minoritních vlád, že pro minoritní vlády je nezbytnou podmínkou jejich existence přítomnost vnější opory, která je často institucionalizovaná dohodou s jednou i více opozičními stranami, a že v tomto kontextu „opoziční smlouva“ patřila k těm menšinovým uspořádáním, jejichž institucionalizace je poměrně slabá.

Různými aspekty a souvislostmi „opoziční smlouvy“ a celého období, jež pokrývala, se pak zabývala řada publikací. Komprehenzivní „historickou“ analýzu jejího vzniku nabízí např. Lubomír Kopeček [2012]. Petr Fiala a František Mikš [2006] se zabývali smlouvou z perspektivy ODS a její motivace pro její uzavření, z pohledu malých stran a jejich postavení v politickém systému situaci rozebíral Miroslav Novák [1999a], Vladimíra Dvořáková [2012] na příkladu „opoziční smlouvy“ a její percepce poukazovala na to, jak politické elity i veřejnost zajaté v ideologizovaném a moralizujícím diskursu problematicky reagují na politický kompromis atd. Ze zahraničních autorů se tématu „opoziční smlouvy“ a období, které svou existencí formovala, poměrně komplexně věnoval např. Andrew Roberts [2003], který dospěl k závěru, že menšinová vláda ČSSD fungující na základě „opoziční smlouvy“ byla celkem typickou menšinovou vládou a že její poměrně úspěšná čtyřletá existence po období pravicových vlád pro-

kázala i v očích voličů realnost alternace moci mezi vládou a opozicí, respektive levicí a pravicí. V následujícím textu se budeme zabývat tím, jak situaci v období existence „opoziční smlouvy“, smlouvu samotnou, ale i politickou situaci, ústavní instituce, fungování demokracie a celkový vývoj vnímala česká veřejnost, přičemž se budeme opírat o data Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) a do roku 2000 jeho předchůdce, Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM).

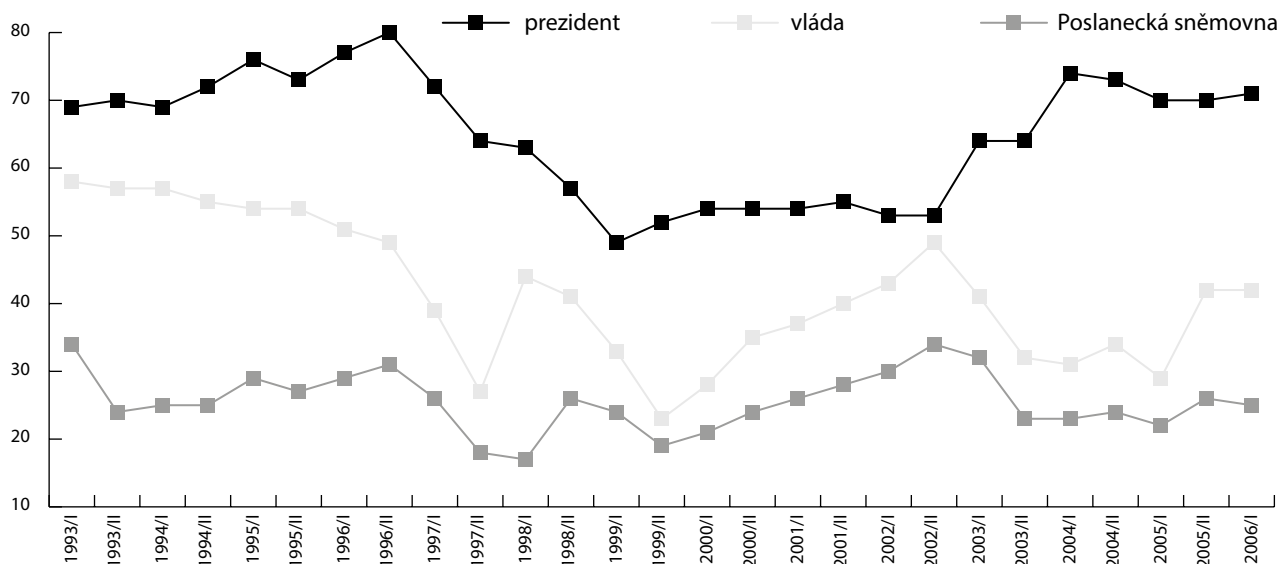
Před opoziční smlouvou

Ještě než přistoupíme k rozboru toho, jak veřejnost vnímala a hodnotila situaci v období po volbách do PS v roce 1998 a následném uzavření „opoziční smlouvy“, je třeba stručně se zmínit o tom, co tomu předcházelo.

Volby do PS v roce 1998 byly volbami předčasnými, jež následovaly po hluboké politické krizi, do níž se dostala od roku 1992 vládnoucí pravicová koalice tvořená Občanskou demokratickou stranou (ODS), Občanskou demokratickou aliancí (ODA) a Křesťanskou a demokratickou unií-Československou stranou lidovou (KDU-ČSL). Tato koalice v období let 1992 až 1996 vládla většinově, přičemž rozdrobenou a politicky nekoherentní opozici držela dosti důsledně nejen mimo exekutivní, ale i parlamentní a různé kontrolní funkce. To přitom platilo nejen o „nesystémových“ a obecně z jakékoli spolupráce předem vylučovaných komunistech či republikánech, ale i o stranách reprezentujících tzv. demokratickou opozici, tedy ČSSD, LSU a HSD-SMS.³ Hlavní, i když zdaleka ne jedinou štěpnou linií, na níž se v té době začal utvářet stranický systém, tvořil pravolevý spor o podobu ekonomické transformace, privatizaci a hospodářskou politiku [podrobněji k vývoji stranického systému v ČR viz např. Červenka 2006a, 2011a; Kunc 2000; Hloušek, Kopeček 2004; Novák 1999b; Fiala, Mareš, Pšeja 2000; Fiala, Strmiska 2005; Chytilík, Eibl 2011; Kopeček, Hubáček, Plecítý 1996]. Politickou atmosféru té doby charakterizovala silná ideologická polarizace elit na linii koalice a opozice. Zejména pravicové strany ODS a ODA s podporou řady médií samy sebe prezentovaly jako záruku demokratického vývoje a pokračování ekonomické přeměny původně státně socialistické, centrálně řízené ekonomiky na „prosperující“ tržní ekonomiku a vymezovaly se vůči celé „levicové“ opozici, jež v jejich podání pro tento vývoj představovala hrozbu. Rozdrobená „demokratická“ opozice pak lavírovala mezi „konstruktivním“ přístupem v podobě faktické spolupráce s koalicí, v níž část jejich představitelů tehdy viděla jediné východisko z vlastní politické izolace, a „principiální“ opozicí vůči vládě. S nástupem Miloše Zemana do čela ČSSD se v této straně prosadil druhý z uvedených přístupů a ten se dlouhodobě ukázal jako nosnější. Ačkoli Zemanovi nevyšel jeho záměr integrovat středolevé politické strany do tzv. Realistického bloku, vyhraněně opoziční přístup ČSSD dokázal na tuto stranu strhnout většinu dříve rozptýlené opoziční voličské podpory, zatímco jiné strany, v nichž se prosadil „konstruktivní“ přístup k vládě a které se před volbami v roce 1996 spojily v tzv. Českomoravské unii středu (ČMUS), voličsky zcela propadly.

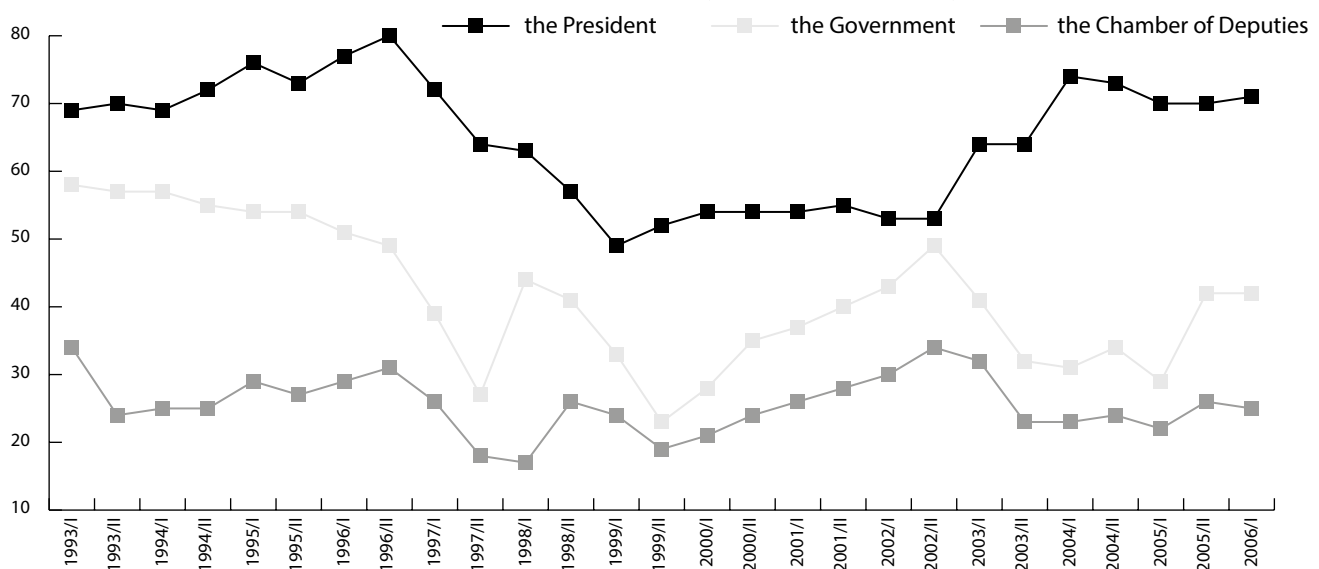
Volby v roce 1996 vytvořily kvalitativně zcela novou situaci, a to nejen tím, že prostor stranicky roztržštěné a silně proměnlivé středolevé nekomunistické opozice předchozího období v podstatě monopolizovala a voličsky opanovala

Graf 1: Důvěra ústavním institucím v letech 1993-2006 (pololetní průměry součtu procentních podílů „rozhodně důvěřuje“ a „spíše důvěřuje“)

Zdroj: Data CVVM/IVVM.

Figure 1: Trust in constitutional institutions, 1993–2006 (summed percentages of “strongly trust” and “rather trust”, half-year means)

Source: Public Opinion Research Centre (CVVM/ IVVM) data

ČSSD, která se v nevelkém odstupu od ODS stala druhou nejsilnější stranou v Poslanecké sněmovně. Podstatnější bylo to, že dosavadní pravicová vládní koalice ztratila svou většinu, když získala jen 99 mandátů z 200. Bylo sice nemyslitelné, že by vládu mohla sestavit nově vzniklá opoziční „většina“, v níž kromě ČSSD figurovaly ještě KSČM a SPR-RSČ, ale zároveň bylo zřejmé, že dosavadní praxe systematického válčení opozice je u konce a že nová vláda nevznikne bez podpory či alespoň tolerance některé z opozičních stran. V úvahu pro takové ujednání jakožto „demokratická“ opozice přicházela jen ČSSD, což při silně vyhoceném vztahu hlavně mezi pravicovými stranami ODS a ODA na straně jedné a ČSSD na straně druhé vyvolávalo značnou nejistotu, pokud jde o další vývoj. Řešení bylo ovšem dojednáno překvapivě snadno

a rychle, i když vzhledem k danému rozložení sil ve sněmovně a celkovým okolnostem jiná varianta reálně neexistovala. Za prostřednictvím prezidenta bylo dojednáno, že ČSSD umožní vznik menšinové vlády na bázi dosavadní koalice, za což získá funkci předsedy Poslanecké sněmovny. Posléze pak v rámci jednání ve sněmovně ČSSD získala i široké zastoupení ve vedení výborů a jeden ze šesti postů místopředsedů PS. Toto institucionálně minimalistické řešení umožňující vznik menšinové vlády v roce 1996 se přitom stalo určitým předobrazem „opoziční smlouvy“, ačkoli ta byla, pokud jde o vymezení podpory menšinové vládě podpůrnou opoziční stranou, věcně širší, více institucionalizovaná a uzavřená písemně.

Faktické menšinové vládnutí pravicové koalice sice netrvalo dlouho, protože již na podzim 1996 v souvislosti s hlasováním

o rozpočtu dva poslanci ČSSD, Jozef Wagner a Tomáš Teplík, opustili ČSSD s tím, že druhý jmenovaný rovnou přestoupil do ODS a Jozef Wagner, který byl předsedou rozpočtového výboru, zůstal nezařazeným „jazýčkem na vahách“.⁴ Tato z pohledu vlády ostatně nepříliš komfortní situace ovšem nevedla k jejímu dlouhodobějšímu upevnění. Už před volbami v roce 1996 v průběhu předchozího volebního období se uvnitř koalice začaly objevovat výrazné třecí plochy v řadě oblastí a to se postupem času jen zhoršovalo, jak začaly narůstat problémy v ekonomice a jak začaly vycházet najevo různé kauzy a skandály spojené s privatizací, financováním stran, fungováním bank a jiných finančních institucí, nezákonnými odposlechy, úniky informací a podobně. Pnutí v dosavadní koalici způsobily i oboje volby v roce 1996, sněmovní samotným výsledkem znamenajícím ztrátu většiny, ustavující senátní volby, v nichž byli poprvé voleni senátoři ve všech 81 obvodech, pak zejména tím, že po prvním kole, kde při nižší volební účasti výrazně uspěla ODS, předseda KDU-ČSL a ministr zemědělství Josef Lux otevřeně vyzval k podpoře protikandidátů z jiných stran včetně opozičních, což se i stalo. Následně pak navíc do čela Senátu byl proti vůli ODS, jež zde měla nejpočetnější klub, zvolen Petr Pithart z KDU-ČSL. Kumulace problémů v ekonomice spojená s politickým tlakem na počátku roku 1997 donutila Václava Klause veřejně přiznat ekonomické potíže a vyhlásit tzv. balíček opatření, jenž ale již nedokázal odvrátit nástup otevřené ekonomické krize. Během ní došlo k poklesu HDP, k poklesu reálných mezd a vzestupu do té doby mimořádně nízké nezaměstnanosti, přičemž v květnu 1997 tomu předcházela i měnová krize spojená se spekulativním útokem na korunu.

Tyto události v průběhu velmi krátké doby zásadně změnily pohled české veřejnosti na ekonomiku a dosavadní průběh ekonomické transformace, v nichž do té doby přetrvával sice postupně erodující, avšak stále ještě poměrně rozšířený optimismus [Červenka 2006b, 2010, 2013]. Ruku v ruce s tím pak přišel i rychlý a dramatický pokles důvěry k vládě (viz graf 1), na kterou kromě měnové a ekonomické krize naplno dopadly skandály spojené s financováním ODS. 28. listopadu 1997 KDU-ČSL a pak i ODA oznámily odchod z koalice s odů-

vodněním, že ODS odmítá vyjasnit problémy okolo svého financování. Místopředseda ODS a ministr financí Ivan Pilip spolu s bývalým ministrem vnitra Janem Rumlem veřejně vyzvali Václava Klause k odstoupení z čela strany, v čemž je podpořila i část poslanců a senátorů i dalších představitelů ODS. Klaus rezignovat odmítl a svou pozici na jednání výkonné rady a následně na mimořádném kongresu ODS obhájil, po čemž poražení rebelové z ODS odešli a založili Unii svobody. Rozpadnuvší se druhá Klausova vláda podala demisi⁵ a ODS pod již konsolidovaným Klausovým vedením oznámila odchod do opozice. Novou vládu s časově omezeným mandátem do předčasných voleb pod vedením dosavadního guvernéra ČNB Josefa Tošovského, kterou tvořili z velké části bývalí či noví ministři za ODA, KDU-ČSL a odštěpenou část ODS, z níž vznikla US, a této skupině blízcí „nestraničí“, podpořila při hlasování o důvěře ČSSD výměnou za podporu zkrácení volebního období. S blížícími se volbami se přitom vztahy mezi stranami dále vyhrocovaly. K tomu přispěla i kampaň spojená s tzv. bamberskou aférou namířená proti Miloši Zemanovi, v níž se kromě novinářů výrazně angažovali někteří představitelé US v čele s předsedou Janem Rumlem a která v posledních měsících před volbami výrazně rozkývala preference ČSSD. Ideologicky a emocionálně vyhrocenou předvolební kampaň⁶ provázela četná vzájemná obvinění mezi stranami a jejich představiteli a rovněž kategorická prohlášení vylučující vzájemnou spolupráci po volbách. Volební výsledek pak vytvořil situaci, kdy sice teoreticky mohly vzniknout v různých konstelacích většinové vlády, ale jejich vznik vyloučila vzájemná animozita a neochota ke kompromisu potenciálních partnerů.

Volby 1998, povolební situace a vznik „opoziční smlouvy“

Volby do Poslanecké sněmovny konané ve dnech 19. a 20. června 1998, jichž se zúčastnilo 74,03 % oprávněných voličů, přitom přinesly ve svém výsledku (viz tabulku 1), který sehrál v interpretacích „opoziční smlouvy“ podstatnou roli, řadu překvapení.

Tabulka 1: Výsledky voleb do PS v r. 1998

Strana	% hlasů	Počet mandátů	% mandátů
ČSSD	32,31	74	37,0
ODS	27,74	63	31,5
KSČM	11,03	24	12,0
KDU-ČSL	9,00	20	10,0
US	8,60	19	9,5
SPR-RSČ	3,90	-	-
DŽJ	3,06	-	-
Ostatní	4,36	-	-

Zdroj: ČSÚ, volby.cz.

Table 1: The 1998 Chamber of Deputies election results

Party	% of the vote	Number of mandates	% of the mandates
ČSSD	32.31	74	37.0
ODS	27.74	63	31.5
KSČM	11.03	24	12.0
KDU-ČSL	9.00	20	10.0
US	8.60	19	9.5
SPR-RSČ	3.90	-	-
DŽJ	3.06	-	-
Others	4.36	-	-

Source: Czech Statistical Office (czso.cz), volby.cz.

Samotné vítězství ČSSD bylo předpokládané, ale zisk výrazně nad 30 % byl nad očekávání vzhledem k předvolebním výzkumům, jež ukazovaly podstatně méně. Ještě větším překvapením pak bylo to, že ODS za ČSSD zaostala jen o necelých pět procentních bodů a získala řádově o deset procentních bodů více hlasů, než kolik jí přisuzovaly poslední předvolební průzkumy. Republikáni vypadli ze sestavy parlamentních stran a DŽJ je v ní nenahradila, čímž se počet zvolených stran oproti roku 1996 poněkud nečekaně zredukoval ze šesti na pět. Tím někdejší základna jen o půl roku dříve se rozpadnuvší pravicové koalice, v níž pouze ODA (která po problémech s vlastním financováním a po propadu svých preferencí k nule ve volbách ani nekandidovala) nahradila US, paradoxně získala zpět těsnou aritmetickou většinu v podobě 102 mandátů. Návrat k většinovému pravicovému vládnutí, v němž někteří komentátoři [Pečinka 1998; Pečinka, Novák 1998] a zřejmě i četní voliči pravice doufali, byl ale nereálný vzhledem k tomu, co se mezi těmito stranami odehrálo v předchozím období. O případném vzniku koalice na tomto půdorysu mluvili sice představitelé US, ale ve vztahu k ODS to podmiňovali mj. neúčastí Václava Klause ve vládě, případně jeho odchodem z jejího vedení. Nově okolo svého předsedy semknutá ODS, která po zkušenostech nejen z událostí, jež vedly k rozpadu koalice a rozštěpení jí samotné, ale i po zkušenostech z předchozí koaliční spolupráce s vnitrokoaliční opozicí lidovců a ODA, naopak požadovala v rámci takové koalice křeslo premiéra pro Václava Klause a většinu ministrů v poměru odpovídajícím volebnímu zisku stran. Tyto pozice se navzájem zcela vylučovaly a ani jedna ze stran z nich nehodlala ustoupit, což dohodu samo o sobě činilo nemožnou. Někteří představitelé KDU-ČSL v čele s Josefem Luxem pak dávali najevo, že návrat ke koaliční spolupráci s ODS pod Klausovým vedením je pro ně v podstatě nepřijatelný a od voleb se jednoznačně přiklonili k variantě „velké koalice“ složené z ČSSD, KDU-ČSL a US [Kopeček 2012].

Varianta koalice ČSSD, KDU-ČSL a US, jež se ve sněmovně mohla opřít o 113 mandátů a kterou prosazoval navzdory předvolebnímu „zákazu“ koaliční spolupráce s US i Miloš Zeman, jehož prezident Václav Havel pověřil vedením povolebních jednání o vytvoření nové vlády, ovšem ztroskotala na fundamentalistickém postoji US a zejména jejího předsedy Jana Rumla, který kategoricky odmítl jakoukoli možnost nejen koaliční spolupráce, ale i pouhé tolerance jakékoli vlády s účastí ČSSD. Tento postoj nezměnilo ani naléhání Václava Havla, který tuto variantu preferoval, ani bezprecedentně velkorysé návrhy menším stranám, s nimiž na jednání přišel Miloš Zeman, který nabízel post premiéra pro Josefa Luxe a polovinu ministerských křesel včetně klíčových ministerstev financí a zahraničních věcí pro menší strany [Kopeček 2012]. Tím ovšem padla nejen varianta většinové vlády ČSSD, KDU-ČSL a US, ale i jakákoli menšinová varianta, jež by zahrnovala ČSSD a KDU-ČSL, protože KDU-ČSL striktně vyloučila jakoukoli přímou i nepřímou účast ve vládě, jež by mohla být jakýmkoli způsobem odkázaná na podporu KSČM, která nevyloučila možnost nepřímé podpory menšinové vlády ČSSD a KDU-ČSL odchodem svých poslanců ze sálu při hlasování o důvěře. Vzhledem k tomu, že osamocená ČSSD spolu s KSČM měla dohromady jen 98 mandátů, žádná čistě levicová varianta nebyla (bez ohledu na tzv. bohumínské usnesení, jež zakazovalo ČSSD spolupráci s KSČM) ani hypote-

ticky možnou, a tak poslední, fakticky vynucenou možností, jak dospět ke vzniku vlády, byla nějaká dohoda mezi ČSSD a ODS.

Velká koalice mezi nimi byla přitom obtížně představitelná už jen vzhledem k velké ideologické vzdálenosti obou stran, ale varianta menšinové jednobarevné vlády sestavené vítězem voleb byla i s ohledem na „precedens“ z roku 1996, kdy vznikla sice ne jednobarevná, ale rovněž menšinová koaliční vláda pravice tolerovaná druhou nejsilnější stranou, poměrně schůdná a nikoli tak senzační. Zkušenost s touto vládou přitom nepochybně sehrála roli i v podstatně zvýšené úrovni institucionalizace podpory menšinové vlády, která v „opoziční smlouvě“ získala písemnou formu a která závazkem podporující strany nevyvolat ani nepodpořit hlasování o vyslovení nedůvěry vládě zajistila její stabilní existenci po celé volební období. Za toleranci existence svojí menšinové vlády měla vítězná ČSSD respektovat právo ODS jako druhé nejsilnější strany, jež zůstala v opozici, obsadit předsednické pozice obou komor parlamentu a vyjmenované kontrolní funkce ve sněmovně, jež zahrnovaly posty předsedů komisí pro kontrolu BIS a pro kontrolu vojenského obranného zpravodajství a dále post předsedy rozpočtového výboru Poslanecké sněmovny a prezidenta NKÚ. Kromě toho se obě strany zavázaly, že budou „na základě vyžádání předsedů těchto stran nebo předsedů parlamentních klubů konzultovat způsob řešení zahraničně-politických a vnitropolitických otázek před jejich projednáváním v Parlamentu ČR“ a dále že „po dobu trvání této smlouvy neuzavřou koalici nebo dohodu se třetí politickou stranou, která by znamenala vstup této strany do vlády nebo která by vedla k přeobsazení některé z funkcí vymezených touto smlouvou“ a že „neuzavřou se třetí stranou trvalou dohodu o hlasování v Parlamentu ČR a dále bez předběžné konzultace nenavrhnou za člena vlády nestraníka“, což mělo posílit garance stability dojednaného uspořádání a vyloučit z něj „překvapivé“ momenty, které by mohly situaci destabilizovat.

Postoje veřejnosti k „opoziční smlouvě“

Jak bylo naznačeno v úvodu textu, „opoziční smlouva“ od počátku, kdy zapůsobila i jako překvapivý a pro mnohé „šokující“ krok a obrat v politickém vývoji země, vyvolávala ostrou kritiku. Zejména porevoluční pravicoví fundamentalisté tento krok ze strany ODS jednoznačně hodnotili jako zradu [viz např. Severa 1998], zvláště v situaci, kdy ve sněmovně po volbách vznikla aritmetická středoprávicová většina na bázi stran tvořících někdejší pravicovou koalici. Ale ani u rozhodných levicově orientovaných kritiků předchozího pravicového vládnutí, kteří v ODS a v jejím předsedovi viděli hlavní viníky všech skutečných či domnělých zlořádů, béd a selhání transformace, dohoda s „úhlavním nepřitelem“ nevyvolávala žádné nadšení, i když chápali, že vzhledem k rozložení sil a postojům jiných stran šlo o smutnou nevyhnutelnost. Prakticky okamžitě se rovněž na adresu „opoziční smlouvy“ začala snášet soustředěná a věcně jen málo či vůbec ne podložená kritika ze strany politických publicistů, komentátorů a některých politologů, označující ji za v podstatě protidemokratický exces směřující k omezení politické soutěže, bizarní české unikum, jež nemá v „demokratickém“ světě obdoby a amorální politický handl, za nímž se skrývají temné a jejími aktéry utajované

cíle [viz např. Roberts 2003; Kopeček 2013a, 2013b a jiné]. Jak ale „opoziční smlouvu“ vnímala česká veřejnost?

Na tuto otázku se opakovaně soustředily některé výzkumy veřejného mínění, jež realizoval Institut pro výzkum veřejného mínění (IVVM), na nějž od roku 2001 navázalo Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) Sociologického ústavu AV ČR. První dva takové výzkumy, které respondentům předložily otevřenou otázku na hodnocení „opoziční smlouvy“,⁷ proběhly v září 1998 a v lednu 1999. První, zářijový výzkum z roku 1998 přinesl výsledky, jež nepředstavovaly žádné dramatické odmítnutí „opoziční smlouvy“. Odpovědi představující kritiku nebo negativní reakci na „opoziční smlouvu“ tvořily dohromady jen o málo více než čtvrtinu (28 %) vyjádření, včetně 3 % těch, kdo smlouvu označili za „nedemokratickou“, a dalších 3 % těch, kdo se domnívali, že smlouva nevydrží [Mišovič 1998; Glasová 2001]. Naopak zhruba pětina (20 %) vyjádření tvořily pozitivní reakce na „opoziční smlouvu“ (včetně 1 % těch, kdo pozitivně hodnotili omezení vlivu malých stran, ovšem většinu pozitivních reakcí tvořily odpovědi typu, že jde o „rozumné řešení“) a další téměř pětina (18 %) tvořily odpovědi, jež konstatovaly, že nebylo jiné východisko. 4 % dotázaných, nezahrnutá do žádné z výše zmíněných souhrnných kategorií, tehdy spontánně uvedla, že jde o krok výhodný pro ODS a nevýhodný pro ČSSD, 2 % uvedla, že šlo o překvapivý krok a 21 % uvedlo, že neví, co si o celé záležitosti má myslet, zbylých 7 % pak připadlo na různé jiné odpovědi [Mišovič 1998]. Ve výzkumu konaném stejným způsobem o čtyři měsíce později v lednu 1999 už kritické odpovědi ve vztahu k opoziční smlouvě tvořily více než dvě pětiny (41 %), podíl pozitivně hodnotících výroků se poněkud snížil na 15 % a rovněž podíl těch, kdo opoziční smlouvu vnímali jako nevyhnutelné východisko, se snížil na 16 %, i když v tomto případě šlo o pokles jen statisticky nevýznamný [Glasová 2001].

Pozdější výzkumy „opoziční smlouvu“ zkoumaly prostřednictvím uzavřených otázek s předem nadefinovanými variantami odpovědi, v nichž nefigurovala žádná varianta, která by reprezentovala ono poměrně četné a hodnotově víceméně neutrální stanovisko, že šlo o jediné východisko. Respondenti odpovídali na otázku: „Po volbách do Poslanecké sněmovny uzavřely ODS a ČSSD takzvanou opoziční smlouvu. Jak

dnes tuto smlouvu hodnotíte? Velmi dobře, spíše dobře, spíše špatně, velmi špatně.“ (viz tabulku 2) To bohužel silně komplikuje a fakticky znemožňuje provést přímé srovnání výsledků v čase, pokud jde o postoje k „opoziční smlouvě“ na začátku volebního období a v jeho průběhu. Ale i z výše uvedeného posunu od září 1998 do ledna 1999, výsledků z července 1999 a následnému nárůstu podílu negativního hodnocení do července 2000 lze usuzovat, že percepce „opoziční smlouvy“ se v prvních dvou letech zhoršovala, přičemž na konci tohoto období třipětinová většina dospělé populace ČR hodnotila „opoziční smlouvu“ kriticky. Nárůst podílu kritických hlasů mezi červencem 1999 a červencem 2000 šel přitom plně na vrub podílu nerozhodnutých a po celou dobu stabilně pětina občanů pokládala „opoziční smlouvu“ za pozitivní jev [Glasová 2001].

Konkrétnější otázky zaměřené na dopady „opoziční smlouvy“ pak ukazovaly poněkud odlišný a méně negativně vyhocený obrázek [Glasová 2001, 2002a]. Podle výsledků lednového výzkumu CVVM z roku 2002, jež zachycuje tabulka 3, se česká veřejnost jednoznačně přikláněla k mínění, že „opoziční smlouva“ prospěla snadnějšímu sestavení vlády a její stabilitě a rovněž že prospěla celkové politické stabilitě, když podíl odpovědí „prospěla“ u těchto položek převažoval nad podílem „neprospěla“ a značnou část odpovědí tvořila i zdrženlivější varianta „tak napůl“. U tvorby zákonů, prosperity ČR, mezinárodního postavení ČR, ekonomické situace a demokracie pak sice varianta „neprospěla“ zaznívala častěji než možnost „prospěla“, ale u žádné z těchto položek její podíl nedosáhl ani úrovně jedné třetiny a v poměru k odpovědím „prospěla“ a „tak napůl“ tvořil jen menšinu, přičemž u těchto položek se častěji než u sestavení vlády a stability objevovaly odpovědi „neměla vliv“ a v menší míře i „neví“. Klíčové bylo přitom hodnocení dopadu „opoziční smlouvy“ na demokracii, jež podle jejích kritiků měla být „opoziční smlouvou“ negativně zasažena. V červenci 2000, kdy bylo vnímání opoziční smlouvy nejkritičtější a kdy byla do výzkumu IVVM zařazena srovnatelná otázka s kratším seznamem položek, mezi nimiž byla i demokracie, odpověď, že opoziční smlouva demokracii „neprospěla“, uvedlo 39 % dotázaných, jen 7 % odpovědělo, že smlouva demokracii „prospěla“, a 26 % uvedlo možnost „tak napůl“. Do ledna 2002 se podíl odpovědí „neprospěla“ zřetelně (o 8 procentních bodů) snížil a naopak podíl „prospěla“ mírně vzrostl. Podobný, případně i podstatně větší pozitivní posun ve vnímání „opoziční smlouvy“ se objevil i u všech dalších položek, jež byly do výzkumu zařazeny již v roce 2000 (viz tabulku 4) [Glasová 2002a].

V souvislosti s vnímáním „opoziční smlouvy“ jako takové bylo zajímavé i to, jak tehdy lidé hodnotili politické strany a jak vnímali jejich působení v politice. V lednu 2002 zdaleka nejlépe hodnocenou stranou byla ČSSD, kterou kladně hodnotilo 50 % dotázaných, negativně 39 % a 11 % zůstalo nerozhodnuto. Naproti tomu ODS kladně hodnotila třetina (34 %) a záporně více než polovina (56 %) oslovených, což bylo zhruba srovnatelné s hodnocením US (31 % kladně, 51 % záporně) a horší než v případě KDU-ČSL (39 % kladně, 44 % záporně), ale lepší než v případě KSČM (24 % kladně, 61 % záporně). Přitom US, respektive tehdy již US-DEU, byla spolu s KSČM nejčastěji vnímána jako strana vystupující a jednající opozičně (64 % u US-DEU, 60 % u KSČM), KDU-ČSL jako opoziční

Tabulka 2: Hodnocení opoziční smlouvy (%)

	VII/1999	VII/2000	IV/2001
pozitivní hodnocení	20	20	21
negativní hodnocení	50	60	56
neví	30	20	23

Zdroj: Data IVVM/CVVM [převzato z Glasová 2001].

Table 2: Evaluations of the opposition agreement (%)

	VII/1999	VII/2000	IV/2001
positive evaluation	20	20	21
negative evaluation	50	60	56
do not know	30	20	23

Source: Public Opinion Research Centre (IVVM/CVVM) data [adopted from Glasová 2001].

Tabulka 3: Názory na prospěšnost opoziční smlouvy – leden 2002⁸ (%)

Opoziční smlouva	prospěla	tak napůl	neprospěla	neměla vliv	neví
snadnějšímu sestavení vlády	46	28	9	5	12
stabilitě vlády	34	31	17	5	13
politické stabilitě	29	33	21	6	11
stabilitě parlamentu	21	34	20	8	17
tvorbě zákonů	16	25	30	11	18
prosperitě ČR	13	26	28	15	18
mezinárodnímu postavení ČR	12	22	26	20	20
ekonomické situaci	12	29	32	12	15
demokracii	11	29	31	15	14

Zdroj: Data CVVM [převzato z Glasová 2002a].

Table 3: Perceived effects of the opposition agreement – January 2002 (%)⁹

Opposition agreement	positive effects	half-and-half	negative effects	no effect	don't know
easier Government formation	46	28	9	5	12
Government stability	34	31	17	5	13
political stability	29	33	21	6	11
Parliament stability	21	34	20	8	17
law making	16	25	30	11	18
the prosperity of Czech Republic	13	26	28	15	18
the Czech Republic's international position	12	22	26	20	20
economic situation	12	29	32	12	15
democracy	11	29	31	15	14

Source: Public Opinion Research Centre (CVVM) data [adopted from Glasová 2002a].

Tabulka 4: Názory na prospěšnost opoziční smlouvy – srovnání v čase (%)

Opoziční smlouva	prospěla 00/01/02	tak napůl 00/01/02	neprospěla 00/01/02	neměla vliv 00/01/02	neví 00/01/02
demokracii	7/ 7/ 11	26/ 28/ 29	39/ 36/ 31	9/ 13/ 15	19/ 16/ 14
politické stabilitě	17/ 20/ 29	33/ 33/ 33	31/ 27/ 21	4/ 7/ 6	15/ 13/ 11
ekonomické situaci	7/ 10/ 12	23/ 26/ 29	44/ 38/ 32	9/ 10/ 12	17/ 16/ 15
tvorbě zákonů	9/ 9/ 16	28/ 27/ 25	38/ 36/ 30	7/ 10/ 11	18/ 18/ 18
mezinárodnímu postavení ČR	9/ 10/ 12	20/ 19/ 22	31/ 28/ 26	16/ 21/ 20	24/ 22/ 20

Pozn.: Výzkumy z července 2000, dubna 2001 a ledna 2002.

Zdroj: Data CVVM [převzato z Glasová 2002a].

Table 4: Perceived effects of the opposition agreement over time (%)

Opposition agreement	positive effects 00/01/02	half-and-half 00/01/02	negative effects 00/01/02	no effect 00/01/02	don't know 00/01/02
democracy	7/ 7/ 11	26/ 28/ 29	39/ 36/ 31	9/ 13/ 15	19/ 16/ 14
political stability	17/ 20/ 29	33/ 33/ 33	31/ 27/ 21	4/ 7/ 6	15/ 13/ 11
economic situation	7/ 10/ 12	23/ 26/ 29	44/ 38/ 32	9/ 10/ 12	17/ 16/ 15
law making	9/ 9/ 16	28/ 27/ 25	38/ 36/ 30	7/ 10/ 11	18/ 18/ 18
the Czech Republic's international position	9/ 10/ 12	20/ 19/ 22	31/ 28/ 26	16/ 21/ 20	24/ 22/ 20

Note: Research from July 2000, April 2001 and January 2002.

Source: Public Opinion Research Centre (CVVM) data [adopted from Glasová 2002a].

stranu vnímala nadpoloviční většina (56 %), ale u ODS to byly pouze dvě pětiny (41 %) [Glasová 2002a].

Postoje k „opoziční smlouvě“ se přitom vždy výrazně diferencovaly podle stranických preferencí [Mišovič 1998; Glasová 2001, 2002a]. Vždy lépe ji hodnotili voliči ČSSD a ODS, naopak proti ní se vymezovali častěji stoupenci tzv. Čtyřkoalice či subjektů v ní spojených¹⁰ spolu s voliči KSČM, což se samozřejmě dalo předpokládat. Zajímavé je ovšem stranické členění náhledu na „opozičnost“ jednotlivých stran. ODS byla častěji brána jako opoziční strana svými vlastními voliči a také voliči ČSSD, naopak za opozici ji ve zvýšené míře nepovažovali stoupenci Čtyřkoalice, respektive US-DEU a KDU-ČSL. US-DEU viděli jako stranu opoziční více sami její vlastní stoupenci, ale s nimi rovněž voliči ODS. KDU-ČSL pak byla opět ve zvýšené míře opoziční stranou pro stoupence Čtyřkoalice, ale pro stoupence ODS byla naopak častěji stranou, která nevystupuje jako opozice. KSČM jako opozici pak častěji viděli voliči jí samotné, naopak stoupenci Čtyřkoalice KSČM ve zvýšené míře jako opoziční stranu nebrali [Glasová 2002a]. Tyto rozdíly poměrně plasticky odrážejí dobové, s „opoziční smlouvou“ a jejím přijímáním hluboce provázané a často poněkud surreální debaty na téma, kdo je a kdo není tou skutečnou a správnou opozicí v uspořádání daném „opoziční smlouvou“. Tyto debaty je přitom možné a užitečné konfrontovat s tím, jak reálně fungovaly a uspívaly při hlasování o zákonech v průběhu celého období fungování „opoziční smlouvy“ různé parlamentní koalice. Jak dokládá Roberts [2003], nejčastěji se na „vítěznych koalicích“ při hlasování o zákonech podíleli lidovci (93,7 % schválených návrhů) a unionisté (87,3 %), těsně následovaní vládní ČSSD (84,8 %). Se značným odstupem za ní pak následují komunisté (69,6 %) s občanskými demokraty (67,1 %).¹¹ Tandem ČSSD a ODS proti zbytku Poslanecké sněmovny odhlasoval jen 3 % všech schválených návrhů zákonů, i když v tomto malém počtu figurovaly významné věci včetně tří státních rozpočtů a volební reformy, posléze z větší části zrušené rozhodnutím Ústavního soudu. Nicméně je faktem, že „stodvojková“ většina ODS, US a KDU-ČSL proti levici vítězila více než čtyřikrát častěji než opozičně-smluvní většina a podobné to bylo s koalicemi, kde na poražené straně stála osamocená ODS, popřípadě ODS hlasující s KSČM (11 % a 3 %, tedy celkem 14 %). Také Kopeček [2013b] na základě analýz podobnosti hlasování ve sněmovně ukazuje, že ČSSD, KDU-ČSL a US k sobě měli podstatně blíže než ČSSD s ODS nebo i ČSSD s KSČM.

Hodnocení situace v období opoziční smlouvy

Pro interpretaci a pochopení souvislosti ve vnímání „opoziční smlouvy“ je přitom samozřejmě důležité nejen to, jak veřejnost v té době hodnotila samotnou opoziční smlouvu, ale i to, jak vnímala celkovou politickou a rovněž sociálněekonomickou realitu České republiky v té době.

Zemanova menšinová vláda, která na základě „opoziční smlouvy“ vznikla, přebírala zemi v hluboké nejen politické, ale i ekonomické krizi. Od jara 1997, kdy krize v otevřené podobě propukla, klesaly či stagnovaly reálné mzdy, klesal hrubý domácí produkt, velmi rychle stoupala do té doby jen okrajově a spíše regionálně rozšířená nezaměstnanost a inflace, která nikdy v průběhu let 1992 až 1996 (po prudkém vzestupu následujícím bezprostředně po liberalizaci cen v roce 1991, kdy

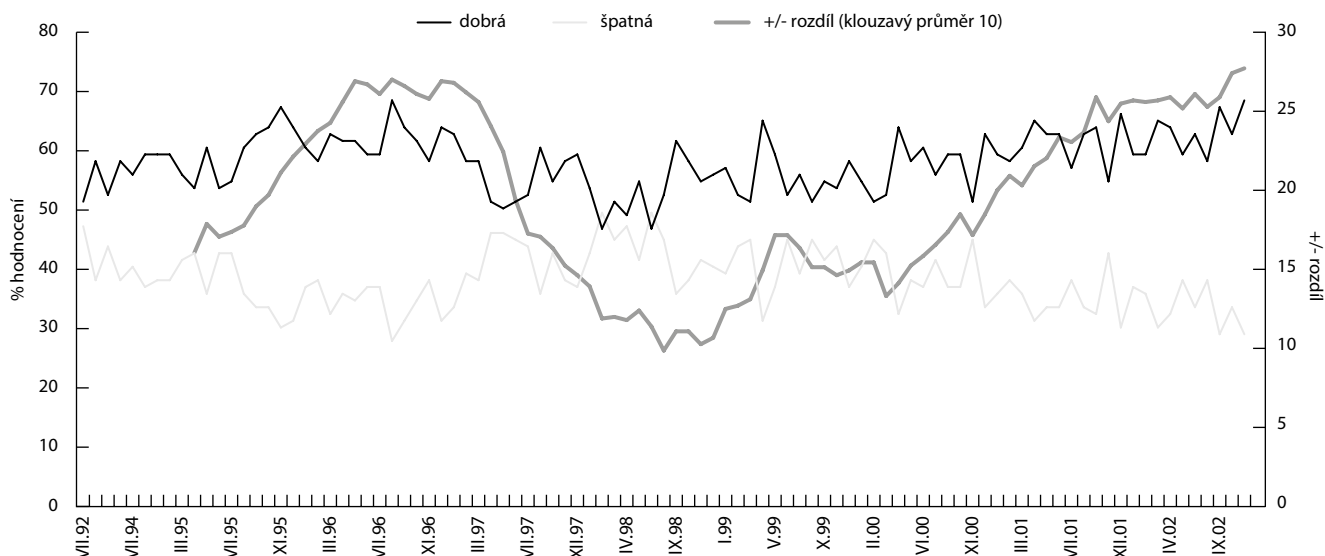
dosáhla 56,6 %) neklesla hlouběji pod 10 %, se vrátila na dvoucifernou hodnotu [Červenka 2013]. Výsledkem přitom nebyl jen prudký obrat v náhledu na ekonomickou transformaci a ekonomickou úroveň České republiky [viz Červenka 2006b, 2010, 2013], ale také poměrně výrazný pokles v hodnocení životní úrovně vlastní domácnosti [Červenka 2013, 2002a].

Jak ukazují údaje v grafu 2, subjektivní hodnocení životní úrovně vlastní domácnosti, zjišťované tehdy na čtyřbodové škále, vykázalo v letech 1997 až 1998 citelný propad. Roční průměr podílu příznivého hodnocení životní úrovně vlastní domácnosti se z 61,0 % v roce 1996 snížil na 57,4 % v roce 1997 a o rok později činil již jen 54,8 % [Červenka 2002a]. Svého dna dosáhl právě v polovině roku 1998, kdy v některých výzkumech podíl jinak obvykle zřetelně menšinového negativního hodnocení životní úrovně vlastní domácnosti se statisticky „srovnal“ s podílem pozitivního hodnocení. Obrat v trendu hodnocení životní úrovně nastal prakticky souběžně s nástupem nové vlády, což zřejmě souviselo se změnou nálad po změně vládní garnitury, do čehož levicově orientovaná a v průměru hůře situovaná část populace vkládala své naděje na zlepšení. Samotný obrat ale nebyl zcela hladký a kontinuální, i když průměr kladného hodnocení životní úrovně vlastní domácnosti v roce 1999 stoupl na 56,7 % a v roce 2000 opět vzrostl na 58,9 % [Červenka 2002a]. Při bližším pohledu na graf 2 ovšem zjistíme, že v tomto období se v hodnocení objevovaly značné výkyvy a že v průběhu roku 1999 se hodnocení spíše mírně zhoršovalo, což ostatně korespondovalo s reálným vývojem ekonomiky, ve kterém dosud doznívala ekonomická recese. Definitivní zlom situace nastal až v roce 2000, od něhož lze vidět navzdory krátkodobým fluktuacím jednoznačný trend zlepšujícího se hodnocení životní úrovně vlastní domácnosti. V roce 2001 průměr pozitivního hodnocení s 61,5 % již mírně překonal i „předkrizovou“ úroveň z roku 1996 a v roce 2002 opět zřetelně vzrostl na 63,1 % [Červenka 2002a]. Analogické a zpravidla statisticky výraznější obraty a trendy najdeme i v hodnocení ekonomické situace, popřípadě ekonomické úrovně České republiky a rovněž v hodnocení úspěšnosti ekonomické transformace [Červenka 2006b, 2013].

Do značné míry ruku v ruce s tím se odvíjelo i hodnocení vlády, které ukazuje graf 1. V prvním půlroce po nástupu Zemanovy menšinové jednobarevné vlády postavené na „opoziční smlouvě“ se důvěra k ní pohybovala v průměru na 41 %. To samozřejmě nebylo mnoho v porovnání s důvěrou českých vlád v období „*éry nevinosti*“ v rozmezí let 1989 až 1997, jak to v titulu své knihy o tomto období s trochou nadsázky nazval Lubomír Kopeček [2010]. Z dnešní perspektivy je to ovšem důvěra, kterou lze označit za poměrně vysokou, jelikož žádná vláda, která vznikla od onoho velkého zlomu či konce „*nevinosti*“ v roce 1997 až do dnešního dne na tom nebyla významně lépe. Jedinou, zcela anomální výjimkou v tomto ohledu byla „*překlenovací*“ vláda Jana Fischera vládnoucí do voleb v roce 2010 po pádu Topolánkovy vlády v březnu 2009, což ale souviselo s tím, že tuto vládu veřejnost poněkud naivně vnímala jako vládu nepolitických expertů bez jakýchkoli vazeb na stranickou politiku. Zemanova vláda byla přitom vládou silně menšinovou a jednobarevnou, což je jistý handicap vzhledem k tomu, že příznivci nevládních stran, což byli v daném případě všichni ostatní kromě voličů ČSSD, se s takovou vládou mohou méně snadno identifikovat. Přesto důvěra vládě na počátku navzdory vši kritice „opoziční

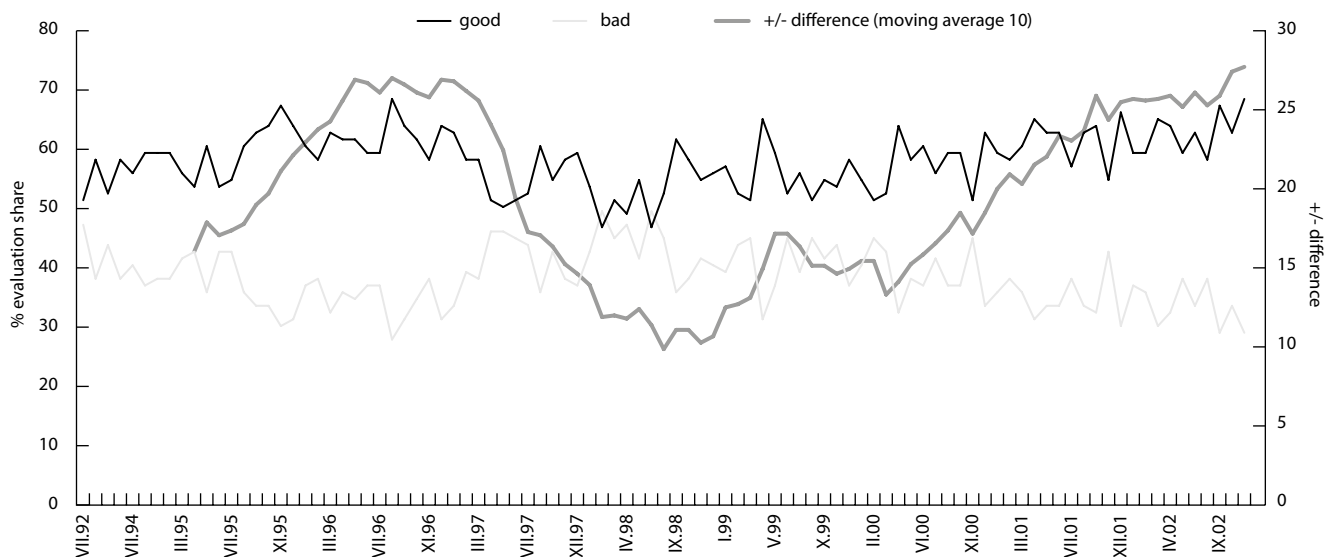

Graf 2: Subjektivní hodnocení životní úrovně domácnosti 1992-2002

Pozn.: Kategorie „dobrá“ a „špatná“ představují součty podílů odpovědí „velmi dobrá/špatná“ a „spíše dobrá/špatná“ na čtyřbodové škále.
Zdroj: Data IVVM/CVVM [Červenka 2013].

Figure 2: Subjective standard of living, 1992-2002

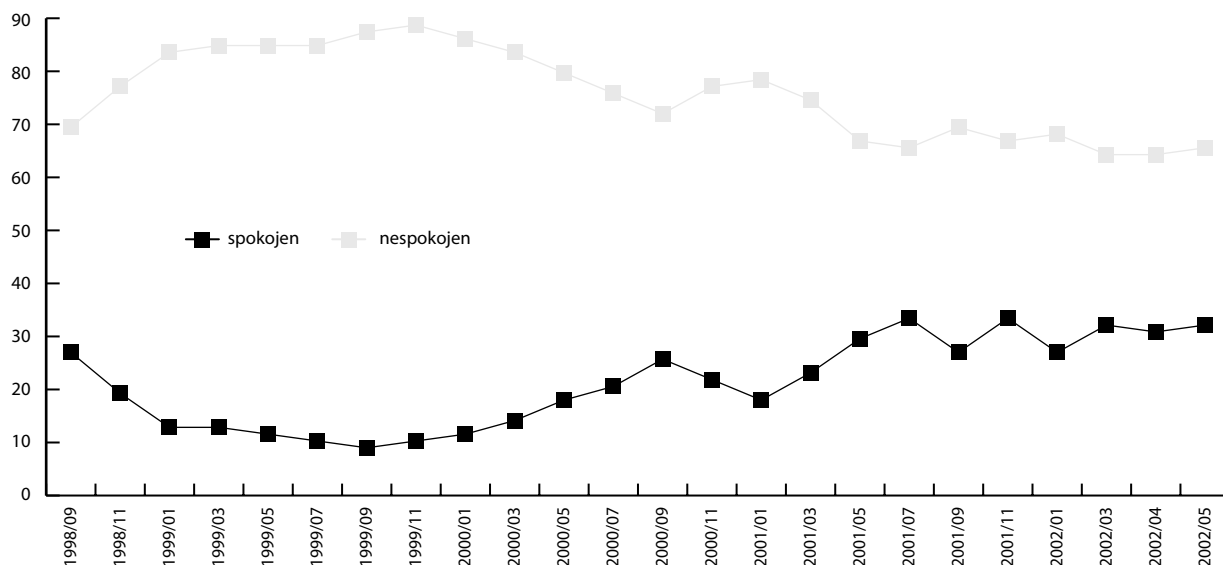
Note: The categories of “good” and “bad” represent the summed percentages of “very good/bad” and “rather good/bad” on a four-item scale.
Source: Public Opinion Research Centre (IVVM/CVVM) data [Červenka 2013].

smlouvy“ poměrně solidně přesahovala samotnou voličskou základnu ČSSD. V průběhu roku 1999 pak důvěra k vládě prudce klesala, dodejme, že spolu s preferencemi strany¹², přičemž úplného dna 19 % dosáhla v listopadu 1999, ovšem následně začala postupně narůstat a ve druhé polovině roku 2000 se již stabilně pohybovala nad hranicí 30 % [Jelínek 2001]. Pozvolný nárůst důvěry vládě pak plynule pokračoval i v roce 2001 a v prvním pololetí roku 2002, kdy tato důvěra v půlročním průměru činila 43 %, tedy více než na začátku jejího funkčního období. Odhlédneme-li od faktu, že Zemanova menšinová vláda opírající se o „opoziční smlouvu“ byla historicky druhou a doposud poslední vládou České republiky, která byla ustavena po volbách do Poslanecké sněmovny

a vydržela vládnout celé čtyřleté období, což je samo o sobě pozoruhodné, jde o jednu z mála českých vlád, které byly na konci svého funkčního období vnímány lépe než na začátku a každopádně jedinou, které se to podařilo v rozpětí celého volebního období.¹³ Podobný trend vývoje důvěry jako u vlády v letech 1998 až 2002, byť na nižší úrovni, se objevuje i u Poslanecké sněmovny (viz graf 1). A obdobné tendence v průběhu daného volebního období vykazuje i spokojenost s politickou situací (viz graf 3).

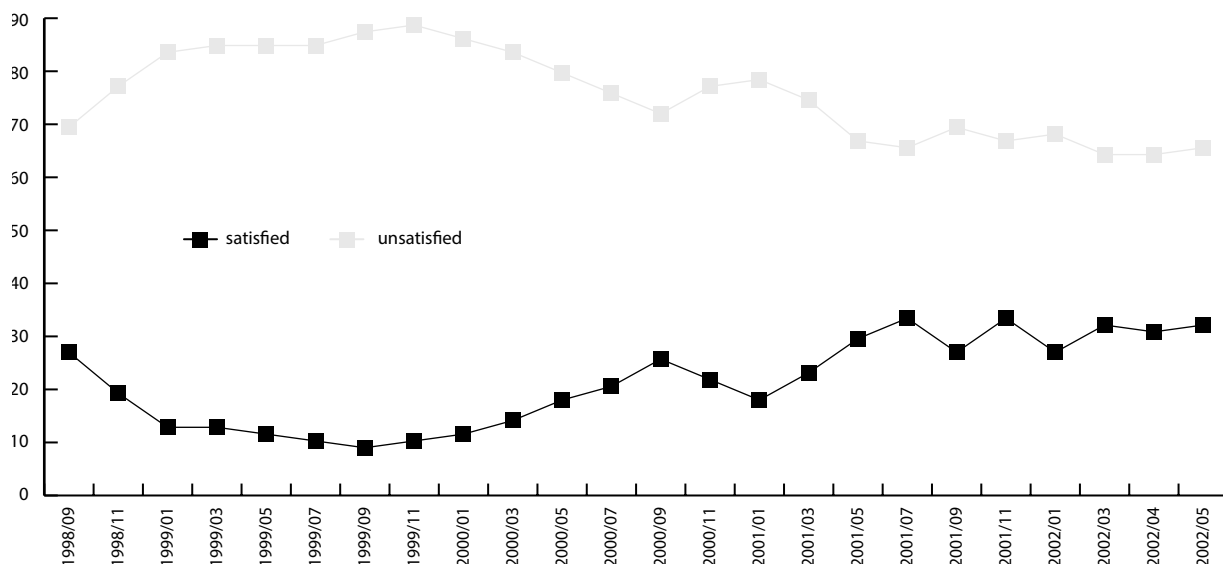
S důvěrou vládě na konci jejího funkčního období korespondovalo i retrospektivní hodnocení jejího působení. Celkové výsledky podrobnějšího šetření jejího působení, které proběhlo třikrát po sobě v květnu, v první polovině června

Graf 3: Vývoj spokojnosti s politickou situací od září 1998 do května 2002¹⁴ (%)

Pozn.: Součty podílů „velmi spokojen“ + „spíše spokojen“ a „velmi nespokojen“ + „spíše nespokojen“. Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „neví“.
Zdroj: Data IVVM/CVVM dle [Glasová 2002b].

Figure 3: Satisfaction with the political situation, September 1998 to May 2002 (%)¹⁵

Note: Summed percentages of “very satisfied” + “rather satisfied” and “very dissatisfied” + “rather dissatisfied”. Don’t know’s account for the remaining percentage.
Source: Public Opinion Research Centre (IVVM/CVVM) data [adopted from Glasová 2002b].

Tabulka 5: Hodnocení funkčního období vlády Miloše Zemana (%)

Jak byste celkově hodnotil uplynulé volební období vlády ČSSD, pokud jde o její												
	zahraniční politiku?			působení na domácí politické scéně?			působení v oblasti ekonomiky?			celkový přínos našemu státu?		
	V	VI	VII	V	VI	VII	V	VI	VII	V	VI	VII
velmi dobře	3,9	3,3	3,5	3,1	3,2	2,9	2,8	4,3	3,5	4,3	3,4	3,8
spíše dobře	31,9	23,8	29,3	26,5	22,1	26,5	28,7	23,4	26,2	25,9	22,6	26,7
ani dobře, ani špatně	34,6	34,9	37,4	37,7	38,3	40,8	30,6	34,1	32,9	36,8	36,9	36,4
spíše špatně	15,8	20,9	14,3	21,9	24,7	17,8	23,5	24,0	20,9	19,2	21,7	17,4
velmi špatně	3,6	6,4	3,9	4,9	4,7	3,2	6,6	5,5	6,8	4,7	5,8	4,9
neví	10,2	10,7	11,6	5,9	7,0	8,8	7,8	8,7	9,7	9,1	9,6	10,8
+	35,8	27,1	32,8	29,6	25,3	29,4	31,5	27,7	29,7	30,2	26,0	30,5
-	19,4	27,3	18,2	26,8	29,4	21,0	30,1	29,5	27,7	23,9	27,5	22,3

Pozn.: Procenta ve sloupci.

Zdroj: Data CVVM z května, června a července 2002 dle [Červenka 2002b].

Table 5: Evaluations of the Miloš Zeman government term (%)

How would you generally evaluate the past term of the ČSSD government in terms of its												
	foreign policy?			performance in national politics?			performance in the economy?			overall effect on the country?		
	V	VI	VII	V	VI	VII	V	VI	VII	V	VI	VII
very good	3.9	3.3	3.5	3.1	3.2	2.9	2.8	4.3	3.5	4.3	3.4	3.8
rather good	31.9	23.8	29.3	26.5	22.1	26.5	28.7	23.4	26.2	25.9	22.6	26.7
neither good nor bad	34.6	34.9	37.4	37.7	38.3	40.8	30.6	34.1	32.9	36.8	36.9	36.4
rather bad	15.8	20.9	14.3	21.9	24.7	17.8	23.5	24.0	20.9	19.2	21.7	17.4
very bad	3.6	6.4	3.9	4.9	4.7	3.2	6.6	5.5	6.8	4.7	5.8	4.9
don't know	10.2	10.7	11.6	5.9	7.0	8.8	7.8	8.7	9.7	9.1	9.6	10.8
+	35.8	27.1	32.8	29.6	25.3	29.4	31.5	27.7	29.7	30.2	26.0	30.5
-	19.4	27.3	18.2	26.8	29.4	21.0	30.1	29.5	27.7	23.9	27.5	22.3

Note: Column percentages.

Source: Public Opinion Research Centre (CVVM) data from May, June and July 2002 [Červenka 2002b].

a na přelomu června a července 2002 (viz tabulku 5), vyzněly pro jednobarevnou menšinovou vládu Miloše Zemana poměrně příznivě. Podíl kritických hlasů v žádném z šetření nepřekročil výrazněji hranici 30 %, přičemž byl vždy přinejmenším řádově vyvážen srovnatelným podílem příznivých vyjádření a překonán podílem těch, kdo působení vlády hodnotili neutrálně. Hodnocení působení vlády přitom bylo krátce po volbách poněkud lepší než bezprostředně před nimi, přičemž se rámcově podobalo výsledkům zjištěným v úvodním šetření z května 2002. To naznačuje, že posun, ke kterému došlo mezi květnem a první polovinou června 2002, byl pouze dočasný a že nejspíše souvisel s vrcholící předvolební kampaní [Červenka 2002b].

Zpětné hodnocení působení Zemanovy vlády během jejího funkčního období se pochopitelně výrazně lišilo podle stranických preferencí (viz tabulku 6). Je přitom zřejmé a z hlediska náhledu na opoziční smlouvu dosti výmluvné, že vládu, kterou samozřejmě nejpříznivěji hodnotili stoupenci samotné ČSSD, naopak jednoznačně nejkritičtěji vnímali příznivci ODS [Červenka 2002b].

Závěr

Období „opoziční smlouvy“ bylo a stále je hodnoceno zejména v politické publicistice a obecné politické debatě jako kontroverzní etapa politického vývoje v České republice po roce 1989. V obecném povědomí pod vlivem této diskuse již dávno a hluboce zakořenila představa všeobecného regresu v demokratickém, ekonomickém, sociálním a třeba i bezpečnostním vývoji České republiky, který souvisel s oním „nemravným politickým kartelem“ a „paktem o rozdělení moci na věčné časy“, jak dohodu mezi ČSSD a ODS, na jejímž základě vznikla po sněmovních volbách v roce 1998 menšinová sociálnědemokratická vláda Miloše Zemana, nazývali její kritikové. Vznikl z toho i dojem, že celé toto období bylo zdrojem hluboké nespokojenosti a rozčarování občanů,¹⁶ kteří si s úlevou vydechli, když z iniciativy nového Špidlova vedení ČSSD „opoziční smlouva“ skončila, což zpečetily volby do Poslanecké sněmovny v roce 2002. Ty ČSSD odpoutavší se od opoziční smlouvy vyhrála, podle mínění některých kritiků smlouvy [Eichler 2013; Hakauf 2011] právě díky tomuto kroku.

Konfrontace takových představ s reálnými empirickými daty ovšem nevyznívá zcela v jejich prospěch. Je nepochybně

Tabulka 6: Hodnocení funkčního období vlády Miloše Zemana podle volené strany – červenec 2002 (%)

Oblast hodnocení	Volená strana	Dobře	Ani dobře, ani špatně	Špatně	Neví
Zahraniční politika	ČSSD	63,2	29,0	5,7	2,1
	KSČM	37,9	39,5	20,2	2,4
	„Koalice“	34,2	42,1	16,7	7,0
	ODS	20,3	40,6	35,5	3,6
Působení na domácí scéně	ČSSD	66,3	31,6	2,1	0,0
	KSČM	35,5	45,2	17,7	1,6
	„Koalice“	23,7	47,3	24,6	4,4
	ODS	13,0	42,8	42,8	1,4
Působení v oblasti ekonomiky	ČSSD	63,2	29,0	6,2	1,6
	KSČM	33,1	33,1	29,8	4,0
	„Koalice“	28,1	30,7	36,8	4,4
	ODS	13,0	31,9	52,2	2,9
Celkový přínos našemu státu	ČSSD	64,7	29,0	4,7	1,6
	KSČM	35,5	41,9	21,0	1,6
	„Koalice“	28,1	38,6	22,8	10,5
	ODS	14,5	38,4	46,4	0,7

Pozn.: Procenta v řádku.

Zdroj: Data CVVM z července 2002.

Table 6: Evaluations of the Miloš Zeman government term according to the elected party – July 2002 (%)

Evaluation of...	Elected party	Good	Neither good nor bad	Bad	Don't know
Foreign policy	ČSSD	63.2	29.0	5.7	2.1
	KSČM	37.9	39.5	20.2	2.4
	„Coalition“	34.2	42.1	16.7	7.0
	ODS	20.3	40.6	35.5	3.6
Performance in national politics	ČSSD	66.3	31.6	2.1	0.0
	KSČM	35.5	45.2	17.7	1.6
	„Coalition“	23.7	47.3	24.6	4.4
	ODS	13.0	42.8	42.8	1.4
Performance in the economy	ČSSD	63.2	29.0	6.2	1.6
	KSČM	33.1	33.1	29.8	4.0
	„Coalition“	28.1	30.7	36.8	4.4
	ODS	13.0	31.9	52.2	2.9
Overall effect on the country	ČSSD	64.7	29.0	4.7	1.6
	KSČM	35.5	41.9	21.0	1.6
	„Coalition“	28.1	38.6	22.8	10.5
	ODS	14.5	38.4	46.4	0.7

Note: Row percentages.

Source: Public Opinion Research Centre (CVVM) data from July 2002.

ně pravdou, že v obecné rovině a zvláště s rostoucím odstupem od voleb konaných v červnu 1998, který zastřel detaily okolností jejího vzniku, většina občanů „opoziční smlouvu“ vnímala negativně. Z tohoto negativního vnímání, jakož i z doznívající ekonomické krize, pak vyplynuly některé jevy, jako výrazný propad preferencí ČSSD, pokles důvěry k vládě a nárůst nespokojenosti s politickou situací v průběhu období od září 1998 do konce roku 1999 a rovněž poměrně výrazné volební úspěchy Čtyřkoalice v senátních a krajských volbách konaných v období mezi roky 1998 a 2002, v nichž tento volební blok čtyř menších středopravicových stran vystupoval jako principiální odpůrce „opoziční smlouvy“.

Jak ale ukazují data z výzkumů, které se na „opoziční smlouvu“ zaměřily podrobněji a konkrétněji, postoje veřejnosti k ní nemusely být zase až tak silně vyhraněné a navíc

od roku 2000 do roku 2002 se v nich projevil zřetelný posun ve směru jejího přijetí. Pohled na ekonomickou i politickou realitu bez ohledu na „opoziční smlouvu“ se přitom poměrně výrazně v průběhu celého období vyvíjel, přičemž negativní trendy, jež převažovaly v první polovině volebního období a zejména v roce 1999, byly vystřídány opačným vývojem, když země začala překonávat dozvuky a důsledky ekonomické recese započaté v roce 1997. Na konci celého období byla ČSSD a její menšinová vláda vnímána jako velmi úspěšná, a to mnohem širším okruhem populace, než jaký tvořili sociálnědemokratičtí voliči a obecněji lidé s levicovou orientací. Tyto okolnosti pak s největší pravděpodobností rozhodovaly o volebním vítězství ČSSD v roce 2002, zatímco negativní postoje k „opoziční smlouvě“ v té době již nehrály podstatnou roli.

literatura

Seznam literatury

- Červenka, Jan. 1998. *Analýza a komparace ekonomického vývoje zemí střední a východní Evropy v období 1989 – 1995*. Diplomová práce. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- Červenka, Jan. 2002a. „Lidé o životní úrovni svých domácností.“ *Tisková zpráva CVVM*, 30. 12. 2002. Praha: CVVM SOÚ AV ČR.
- Červenka, Jan. 2002b. „Občané zpětně o působení vlády v minulém volebním období.“ *Tisková zpráva CVVM*, 27. 8. 2002. Praha: CVVM SOÚ AV ČR.
- Červenka, Jan. 2006a. „Současný stranický systém z perspektivy konfliktních linií.“ Pp. 115-138 in Daniel Kunštát (ed.). *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Červenka, Jan. 2006b. „Veřejné mínění a ekonomická transformace v ČR.“ Pp. 195-210 in Daniel Kunštát (ed.). *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Červenka, Jan. 2009. „Občanská kultura v ČR z pohledu výzkumu veřejného mínění.“ *Naše společnost* 7 (2): 3-15.
- Červenka, Jan. 2010. „Jsmo ze zvyku sociálněekonomickými pesimisty?“ Pp. 48-64 in Hana Maříková, Tomáš Kostecký, Tomáš Lebeda, Markéta Škodová (eds.). *Jaká je naše společnost?* Praha: Sociologické nakladatelství.
- Červenka, Jan. 2011a. „Stranický systém v restrukturalizaci? Volby 2010 v kontextu percepce politiky a politických stran českou veřejností.“ *Naše společnost* 9 (2): 44-59.
- Červenka, Jan. 2011b. „Civic Culture Revisited 50 Years Later: Czech National Study.“ [online] Pp. 177-231 in Julia I. D. Flores. *A 50 anos de la cultura cívica: pensamientos y reflexiones en honor al profesor Sidney Verba*. Mexico City: Instituto de Investigaciones Jurídicas. Dostupné z: <https://biblio.juridicas.unam.mx/bjv/detalle-libro/3018-a-50-anos-de-la-cultura-civica-pensamientos-y-reflexiones-en-honor-al-profesor-sidney-verba>.
- Červenka, Jan. 2013. „Ekonomika a veřejné mínění: Koresponduje subjektivní hodnocení s reálným vývojem?“ *Naše společnost* 11 (2): 53-69, <http://dx.doi.org/10.13060/1214-438X.2013.11.2.5>.
- Dvořáková, Vladimíra. 2012. *Rozkládání státu*. Praha: Universum.
- Eichler, Patrik. 2013. „Zemanovy prohry.“ *Deník Referendum*, 19. 8. 2013. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/16211-zemanovy-prohry>.
- Fiala, Petr, Miroslav Mareš, Pavel Pšeja. 2000. „Systém politických stran v letech 1989-1998.“ Pp. 359-374 in Pavel Marek. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Fiala, Petr, Maxmilián Strmiska. 2005. „Systém politických stran v letech 1989-2004.“ Pp. 1359-1380 in Jiří Malíř, Pavel Marek. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a na Slovensku 1861-2004, období 1938-2004. II. díl*. Brno: Doplněk.
- Fiala, Petr, František Mikš. 2006. „ODS a opoziční smlouva.“ Pp. 38-63 in Stanislav Balík. *Občanská demokratická strana a česká politika: ODS v českém politickém systému v letech 1991 - 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Glasová, Alice. 2001. „Hodnocení opoziční smlouvy.“ *Tisková zpráva CVVM*, 25. 4. 2001. Praha: CVVM SOÚ AV ČR.
- Glasová, Alice. 2002a. „Reflexe stranického systému a opoziční smlouvy.“ *Tisková zpráva CVVM*, 20. 2. 2002. Praha: CVVM SOÚ AV ČR.
- Glasová, Alice. 2002b. „Spokojenost s politickou situací.“ *Tisková zpráva CVVM*, 7. 6. 2002. Praha: CVVM SOÚ AV ČR.
- Hakauf, Martin. 2011. „Opoziční smlouva: vznik, trvání a její vliv na politický systém a občanskou společnost v České republice.“ [online] *E-Polis*, 9. 2. 2011. Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/clanek/opozicni-smlouva-vznik-trvani-a-její-vliv-na-politicky-system-a-obcanskou-spolecnost-v-ceske-republice.html>.

- Hloušek, Vít, Lubomír Kopeček. 2004. *Konfliktní demokracie: Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita.
- Hvízdala, Karel. 2013. „Tři brady a tři tváře Miloše Zemana.“ [online] *Deník Insider*, 24. 1. 2013. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/denik-insider/karel-hvizdala-tri-brady-a-tri-tvare-milose-zemana/r~i:insider:article:16487/>.
- Chytilík, Roman, Otto Eibl. 2011. „České politické strany v politickém prostoru.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (1): 61-88.
- Jakl, Ladislav. 2008. „Jak to bylo se slavnou mobilisací.“ [online] *Neviditelný pes* 19. 9. 2008. Dostupné z: http://neviditelnypes.lidovky.cz/politika-jak-to-bylo-se-slavnou-mobilisaci-fjq-/p_politika.aspx?c=A080918_182706_p_politika_wag.
- Jarmara, Tomáš. 2002. „Aplikace teorie strany kartelu na vývoj politických stran v České republice.“ *Politologická revue* 8 (1): 175-185.
- Jelínek, Vladimír. 1998. „Důvěra ústavním institucím.“ *Tisková zpráva IVVM*, 23. 6. 1998. Praha: IVVM.
- Jelínek, Vladimír. 2001. „Důvěra ústavním institucím.“ *Tisková zpráva CVVM*, 3. 1. 2001. Praha: CVVM SOÚ AV ČR.
- Jovaševičová, Suzana. 2009. *Vliv korupce na oslabování demokracie a na postoj občanů České republiky k demokracii* [online]. Bakalářská diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Katedra politologie a evropských studií. Dostupné z: <http://theses.cz/id/n4ga5w/59971-311519821.pdf>.
- Jubánek, Tomáš. 2008. „Mobilisace ODS v roce 1998.“ [online] *Lidovky.cz* 24. 9. 2008. Dostupné z: <http://jubanek.bigblogger.lidovky.cz/c/50995/Mobilisace-ODS-v-roce-1998.html>.
- Klíma, Michal. 1999. „Skrytá tichá velká koalice.“ *Politologický časopis* 6 (2): 170-182.
- Klíma, Michal. 2001. *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha: Radix.
- Kopecký, Petr, Pavel Hubáček, Petr Plecítý. 1996. „Politické strany v českém Parlamentu (1992-1996): organizace, chování a vliv.“ *Sociologický časopis* 32 (4): 439-456.
- Kopeček, Lubomír. 2010. *Éra nevinnosti: Česká politika 1989 – 1997*. Brno: Barrister & Principal.
- Kopeček, Lubomír. 2012. „Jak se zrodila opoziční smlouva. Analýza vzniku jednoho z nejkontroverznějších paktů české politiky.“ *Soudobé dějiny* 19 (1): 82 - 102.
- Kopeček, Lubomír. 2013a. „Opoziční smlouvy „za kopečky“ I.: Byl pakt ČSSD a ODS z let 1998–2002 demokratickou deviací?“ *Středoevropské politické studie* 15 (2-3), <http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2013.23.175>.
- Kopeček, Lubomír. 2013b. „Opoziční smlouvy „za kopečky“ II.: Byl pakt ČSSD a ODS z let 1998-2002 demokratickou deviací? (Druhá část.)“ *Středoevropské politické studie* 15 (4), <http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2013.4.284>.
- Koutník, Ondřej. 2012. „Politické retro varuje: Pozor na opoziční smlouvu!“ [online] *Česká pozice*, 7. 8. 2012. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/politicke-retro-varuje-pozor-na-opozicni-smlouvu-fsf-/tema.aspx?c=A120807_115307_pozice_74671.
- Kunc, Jiří. 2000. *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Kunštát, Daniel. 2000. „Volební preference v lednu 2000.“ *Tisková zpráva IVVM*, 20. 1. 2000. Praha: IVVM.
- Macháček, Jan, Petr Holub. 1998. „Země dvou Mečiarů.“ [online] *Respekt*, 13. 7. 1998. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/1998/29/zeme-dvou-meciaru>.
- Matějka, Milan. 1994. „Ekonomická bilance z pohledu opozice.“ *Hospodářské noviny* 11. 1. 1994.
- Mišovič, Ján. 1998. „Hodnocení politických stran a institucí po volbách do sněmovny.“ *Tisková zpráva IVVM*, 21. 9. 1998. Praha: IVVM.
- Mlčoch, Lubomír, Pavel Machonin, Milan Sojka. 2000. *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989 (alternativní pohled)*. Praha: Karolinum.
- Novák, Miroslav. 1999a. „Relevance malých stran v demokracii: Od obecného rámce k české smlouvě o „stabilním prostředí““ [online] *Politologická revue* 5 (2): 44-70. Dostupné z: http://www.miroslavnovak.cz/Politologic-ka_revue_1999-2_Studie_Relevance_malych_stran_v_demokracii.pdf.
- Novák, Miroslav. 1999b. „Utváření stranického systému v českých zemích.“ *Politologický časopis/Czech Journal of Political Science* 6 (2): 133-145.
- Pečinka, Bohumil. 1998. „Odsouzení sto dvěma hlasy.“ [online] *Respekt* 28/1998, 7. 7. 1998. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/1998/28/odsouzeni-sto-dvema-hlasy>.
- Pečinka, Bohumil, Miroslav Novák. 1998. „Zeman se ani příště nemusí dostat do vlády.“ [online] *Respekt* 28/1998, 7. 7. 1998. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/1998/28/zeman-se-ani-priste-nemusi-dostat-do-vlady>.
- Pehe, Jiří. 1999. „Tvrdím, že opoziční smlouva byla od začátku omyl.“ [online] *ZN* 14. 7. 1999. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/1999/tvrdim-ze-opozicni-smlouva-byla-od-zacatku-omyl>.
- Pehe, Jiří. 2000a. „Obchod má být čistý i v politice.“ [online] *Hospodářské noviny* 20. 1. 2000. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/2000/obchod-ma-byt-cisty-i-v-politice>.
- Pehe, Jiří. 2000b. „Mobilizace!“ [online] *Lite-rární noviny* 44, 25. 10. 2000. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/2000/mobilizace>.
- Pehe, Jiří. 2001. „Česká politika v zajetí opoziční smlouvy.“ [online] *Gazeta Wyborcza* 29. 11. 2001. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/clanky/2001/ceska-politika-v-zajeti-opozicni-smlouvy>.
- Pehe, Jiří. 2009. „ODS bude znovu mobilizovat proti KSČSSD.“ [online] *ČRo* 6. 6. 8. 2009. Dostupné z: <http://www.pehe.cz/zapisnik/ods-bude-znovu-mobilizovat-proti-kscssd>.
- Pick, Miloš. 1999. „Zbytečné selhání transformace české ekonomiky.“ *Pohledy* 1: 1-7.
- Reed, Quentin. 1999. „Korupce v privatizaci českou cestou.“ Pp. 159–204 in Pavol Frič et al. *Korupce na český způsob*. Praha: G plus G.
- Roberts, Andrew. 2003. „Demythologising the Czech Opposition Agreement.“ *Europe-Asia Studies* 55 (8): 1273-1303, <http://dx.doi.org/10.1080/0966813032000141114>.

- Severa, Pavel. 1998. „Nečekaný vývoj sestavování vlády a koalice.“ [online] *Dokument KDU-ČSL*. Dostupné z: <http://www.kdu.cz/aktualne/archiv/1998/necekany-vyvoj-sestavovani-vlady-a-koalice>.
- Schlemmer, Martin. 2006. „Trendy českého parlamentarismu.“ [online] *Glosy.info*, 5. 6. 2006. Dostupné z: <http://glosy.info/texty/trendy-ceskeho-parlamentarismu/>.
- Slonková, Sabina. 2016. „Jak se 17 let stará opoziční smlouva podepsala na ruském vlivu v Česku.“ [online] *Neovlivni.cz* 3. 1. 2016. Dostupné z: <http://neovlivni.cz/jak-se-17-let-stara-opozicni-smlouva-podepsala-na-ruskem-vlivu-v-cesku/>.
- Smith, Michael L. 2008. *Vnímání a realita korupce v České republice - nové výzkumy, metody a postupy*. Praha: ISEA.
- Strøm, Kaare. 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tabery, Erik. 2006. *Vládneme, nerušit – Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha: Paseka.
- Tuček, Milan et al. 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Zběžková, Tereza. 2012. *Opoziční smlouva – předpoklady, formy a důsledky politické patronáže v ČR*. Bakalářská diplomová práce. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- Žák, Václav. 2009. „Opoziční smlouva a nulová tolerance.“ [online] *Listy* 4/2009. Dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=094&clanek=040902>.

Jan Červenka vystudoval obor mezinárodní obchod na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. V r. 1998 nastoupil jako analytik do Institutu pro výzkum veřejného mínění (IVVM) a od r. 2001 je odborným pracovníkem Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) v Sociologickém ústavu AV ČR, v. v. i. Lze jej kontaktovat na adrese: jan.cervenka@soc.cas.cz

poznámky

- ¹ „Opoziční smlouva je další produkt Klausova pojmového kejklřství: neznamenalo to nic jiného, než že si ODS a ČSSD, tyto dvě největší strany, budou nadále všelijak rozdělovat funkce, vycházet si vstříc, tu a tam se vzájemně podpoří, takže ČSSD může snadno sestavit menšinovou vládu. (...) A ty ostatní trpaslíky společně zašlápnou, jak to chtěly udělat volebním zákonem. Prostě ryzí základ uzavřeného politického systému. Vedoucí úloha jedné strany, kterou jsme měli za komunismu, by byla nahrazena vedoucí úlohou stran dvou.“ [Havel in Kopeček 2012]
- ² Často se v této souvislosti argumentuje indexem vnímání korupce (CPI), který sestavuje Transparency International a který od roku 1996, odkdy jej TI za Českou republiku zjišťuje, do roku 2002, kdy skončila éra „opoziční smlouvy“, soustavně klesal [Jovaševićová 2009: 25]. Základním metodologickým problémem indexu vnímání korupce, jakož i jiných podobných ukazatelů snažících se měřit míru korupce na základě empirických dotazníkových šetření občanů, podnikatelů, analytiků a podobně, je skutečnost, že jde vždy v podstatě jen o měření představy o míře korupce v daném prostoru a čase, nikoli o měření úrovně korupce jako takové, protože ta je jako postizitelné jednání skrytá. Jak přitom výstižně konstatuje Michael L. Smith [2008: 5], „naše povědomí o rozšíření korupce je založeno na nepodložených názorech, jednání jednotlivců, zpravodajství médií, fámách a vzájemném obviňování politiků“, a politici, policisté či odborníci, případně i podnikatelé, mezi nimiž probíhají výzkumy používané v kompozitních indexech typu CPI, také „jsou jen lidé, a tudíž mají své zaujatosti, přesvědčení, vlastní názory a dezinformace stejně jako my ostatní“. Za poklesem indexu CPI v letech 1997 až 2002 pak stojí spíše odhalené skandály spojené s financováním politických stran, které přitom spadaly do hlubší minulosti, a samotná skutečnost, že se problému korupce po jeho přehlížení zejména v období první poloviny 90. let začala věnovat podstatně vyšší pozornost mj. i v dřívě k vládě vlídnějších médiích. To mělo pravděpodobně větší vliv než jakýkoli nárůst korupce samotné, jejíž rozsah se zaváděním evropských norem do českého právního řádu, nastolením pořádku v bankovním sektoru a především vyčerpáním „příležitostí“ spojených s procesem privatizace v daném období spíše zmenšoval než naopak.
- ³ Opozici tvořila volební koalice s názvem Levý blok, jejíž dominantní složkou byla KSČM, ČSSD, volební koalice socialistů, zelených a Zemědělské strany s názvem Liberálně sociální unie (LSU), moravistické Hnutí za samosprávnou demokracii-Společnost pro Moravu a Slezsko (HSD-SMS) a krajně pravicové Sdružení pro republiku-Republikánská strana Československa (SPR-RSČ). Koalice obsadila všechny posty ve vedení sněmovny a posty předsedů všech sněmovních výborů s tím, že opozici přepustila jen několik málo postů místopředsedů. Podobná situace byla i ve stálých komisích parlamentu, jejichž předsedy byli vždy koaliční poslanci s epizodickou výjimkou kontrolního orgánu PS pro BIS, v jehož čele krátce ještě jako člen ČSSD od května 1994 působil Vlastimil Doubrava, který záhy přestoupil do klubu ODS, a poslední ne celé tři měsíce před volbami pak Jiří Macháček z „konstruktivně“ opoziční ČMUS. Tuto praxi naprostého blokování opozice je přitom třeba vnímat v kontextu parlamentní tradice, která spočívala v zachování poměrného zastoupení v předsednictvu a ve vedení výborů sněmovny, což platilo ještě i v období let 1990-1992, a k čemuž se česká parlamentní praxe mohla vrátit teprve po volební porážce „nesmiřitelné“ pravice levic v roce 2002.
- ⁴ Přeběhlictví v českém polistopadovém parlamentarismu bylo běžným jevem, který zřejmě přispěl k obecně nízké prestiži poslanců a parlamentu jako takového. Důvěra České národní radě v letech 1990 až 1992 poklesla z úrovně v průměru 63 % ve 2. polovině roku 1990 na asi polovinu v roce 1992 a od roku 1993, když už jako důvěra k Poslanecké sněmovně poklesla v prvním pololetí na třetinu (34 %) a ve druhém na pouhou čtvrtinu (24 %), se už nikdy ani vzdáleně nepřiblížila úrovni jedné poloviny a většinou se pohybovala pod 30 % a občas i pod 20 % [Červenka 2009: 5, 2011b: 199]. V době, kdy se stranický systém teprve začínal utvářet a kdy v období po prvních svobodných volbách masu poslanců tvořili lidé zvolení za politicky nesourodé Občanské fórum, které se záhy rozpadlo, byly takové přesuny, jež se odehrávaly v masivním měřítku, přirozeným a v podstatě nevyhnutelným jevem. Po volbách v roce 1992, v nichž kandidovaly již programově poměrně vyhraněné strany a koalice stran, se to ale, byť v méně masivním měřítku, opakovalo [Kopecký, Hubáček, Plečický 1996]. Větší část tohoto po-

slaneckého pohybu sice šla stále ještě na vrub krystalizace stranického systému, štěpení či slučování volebních koalic a stran, případně vzniku nových stran a hnutí, přičemž tyto přesuny neměly vliv na poměr hlasů mezi koalicí a opozicí ve sněmovně. V řadě případů šlo ale o přestupy poslanců zvolených za opoziční strany do poslaneckých klubů vládních stran a v jednom případě naopak od vládních stran k opozici. To bylo obtížné nevnímat jako zradu voličů a popření výsledků i samotného smyslu voleb. Tyto případy se přitom opakovaly ve všech dosud ukončených volebních obdobích Poslanecké sněmovny. Po volbách v roce 2006 středopravicovou koaliční vládu Mirka Topolánka podpořili poslanci Melčák a Pohanka zvolení za ČSSD. V období 2002 až 2006 si tehdejší těsně většinová koalice ČSSD, KDU-ČSL a US po vystoupení poslance US Tomáše Vrbíka z klubu pro nesouhlas s politikou vlády uchovala většinu získáním nezařazeného poslance Petra Kotta, původně zvoleného za ODS. Na hlasce několika přeběhlíků skončily vlády Mirka Topolánka v roce 2009 i Petra Nečase v roce 2013, přičemž i zde docházelo opět ke štěpení a rozpadu klubů a celých stran. Totéž potkalo i druhou vládu Václava Klause po rozpadu koalice na podzim 1997, kdy došlo k rozkladu uvnitř samotné ODS. Prakticky jedinou výjimkou v tomto ohledu tak bylo právě období „opoziční smlouvy“, během něhož pouze dva poslanci (Marie Machatá a Vladimír Paulík) zvolení za tehdy novou Unii svobody z ní vystoupili a vstoupili do mimoparlamentní ČSNS, čímž ale nijak neovlivnili rozložení sil z hlediska menší nové vlády ČSSD a smluvní i nesmluvní opozice.

⁵ 30. 11. 1997, v úřadu setrvala do 2. 1. 1998.

⁶ V této souvislosti se hovoří často o „negativní kampani“ vedené navzájem proti sobě oběma „velkými“ stranami, ČSSD a ODS, přičemž se jako dnes již notorické příklady uvádějí Zemanova hyperbolická metafora o „spálené zemi“, již opisoval situaci hluboké krize, v níž skončilo působení pravicových vlád v čele s Václavem Klausem, a květnová „mobilisace“ ODS [Dvořáková 2012]. Zde je ovšem třeba poznamenat, že oba tyto neustále připomínané momenty, které jsou často zmiňovány právě v souvislosti s „opoziční smlouvou“ a jejím negativním přijetím, jsou často silně dezinterpretovány. Jakkoli metafora „spálené země“ může být brána jako přehnaná, v době, kdy zazněla, její kritické často ani nepřipouštěli existenci hlubších problémů v ekonomice a v její dosavadní transformaci, ačkoli ty byly už zcela zjevné, mnohočetné a s tendencí k rychlému prohlubování [Červenka 1998, 2006b; Mlčoch, Machonin, Sojka 2000; Matějka 1994; Pick 1999; Tuček et al. 2003]. Květnová „mobilisace“, s níž před volbami na masově vylepovaném plakátu jako předvolebním sloganem přišla ODS a jež silně evokovala květnovou částečnou či zářijovou všeobecnou mobilizaci z roku 1938, byla mnohými vnímána a následně interpretována jako „mobilizace proti levicovému nebezpečí“, jež měla představovat ČSSD [viz např. Pehe 2000b, 2009]. Ve skutečnosti ovšem text plakátu ČSSD ani levici přímo ani nepřímo nijak nezmiňoval a explicitně pouze vyzýval k volbě ODS [Jakl 2008; Jubánek 2008].

⁷ Znění otázky: „Po volbách do Poslanecké sněmovny uzavřely ODS a ČSSD takzvanou opoziční smlouvu. Co si o tom myslíte, jak to hodnotíte?“

⁸ Znění otázky: „Po volbách do Poslanecké sněmovny uzavřely ODS a ČSSD takzvanou opoziční smlouvu. Domníváte se, že tato smlouva prospěla...“

⁹ Question wording: “Following the Chamber of Deputies elections, the ODS and the ČSSD concluded the so-called opposition agreement. In your opinion, what were the effects of the agreement on...“

¹⁰ Čtyřkoalice byla volebním blokem čtyř menších středopravicových stran, KDU-ČSL, US, ODA a Demokratické unie (DEU), který vznikl jako jejich reakce na „opoziční smlouvu“. V prvním období své existen-

ce, kdy jejím hlavním tmelem a rovněž volebním trumfem byl odpor k „opoziční smlouvě“ a k záměru ODS a ČSSD měnit ústavu a související zákony včetně volebního zákona s cílem „posílit význam výsledků soutěže politických stran“, což v praxi mělo znamenat oslabení proporcionality volebního systému, jež by negativně postihlo voličsky slabší „malé“ strany, byla Čtyřkoalice dosti úspěšná a efektivní, což prokázaly opakovaně volby do Senátu, kde ODS s ČSSD v letech 1998 až 2000 postupně ztratily ústavní a posléze i prostou většinu. S pominutím bezprostředního ohrožení a v důsledku vnitřních rozporů se však Čtyřkoalice ještě do konce daného funkčního období sněmovny rozložila a v redukované sestavě KDU-ČSL a US v samotných volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 zůstala na čtvrtém místě daleko za svými někdejšími očekáváním [Červenka 2006a].

¹¹ U zákonů spojených s přístupovými jednáními a začleňováním do EU byla situace poněkud odlišná, když rozdíl mezi KDU-ČSL (89,1 %), US (86,2 %), ČSSD (81,6 %) a „euroskeptickou“ ODS (77,6 %) byl poněkud menší a zdaleka nejméně často zde ve vítězných koalicích figurovali poslanci KSČM (60,9 %).

¹² Ty se z 33 % v září 1998 postupně snížily až na 14 % v prosinci 1999 [Kunštát 2000].

¹³ Jinou vládou, která končila s výrazně lepším hodnocením, než měla na začátku, byla vláda Jiřího Paroubka, která ovšem začínala z velmi nízkého základu, k němuž dospěli v tomtéž volebním období se stejnou koaliční skladbou tvořenou ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU Paroubkovi předchůdci Vladimír Špidla a Stanislav Gross, kteří byli z různých příčin v krátkém sledu nuceni odstoupit z postu premiéra, čímž v souladu s ústavou padla i celá jejich vláda. Kromě nich se totéž podařilo už jen překlenovací vládě Jana Fischera, která je ovšem velmi speciálním případem. Naproti tomu obdobně překlenovací vláda Josefa Tošovského vládnoucí v první polovině roku 1998 do voleb, po nichž vznikla „opoziční smlouva“, začínala s důvěrou na 50 % podle únorového výzkumu IVVM a v červnu 1998 jí důvěřovalo již jen 39 % [Jelínek 1998]. Jedinou další vládou od vzniku samostatné České republiky, která fungovala po celé čtyřleté volební období, byla první Klausova vláda, která ale průběžně sice pomalu, ale vytrvale u veřejnosti důvěru ztrácela.

¹⁴ Znění otázky: „Zamysleli-li se nad celkovou politickou situací v ČR, řekl byste, že jste s ní velmi spokojen, spíše spokojen, spíše nespokojen, velmi nespokojen.“

¹⁵ Question wording: “Thinking about the overall political situation in the Czech Republic, would you say that you are very satisfied, rather satisfied, rather dissatisfied, very dissatisfied?”

¹⁶ Retrospektivně byl s „opoziční smlouvou“ a s „frustrací“ voličů z ní spojován mj. výrazný propad volební účasti v roce 2002 oproti roku 1998 [např. Schlemmer 2006]. Potíž s touto na pohled logickou úvahou ovšem spočívá v tom, že empirická data o nějaké extrémní frustraci z „opoziční smlouvy“ v roce 2002 nevypovídají a absolutní úbytek hlasů pro obě „smluvní“ strany, které i přesto ve volbách získaly s nárůstem první a druhé místo, mohl mít jiné důvody. Posílení KSČM jako opoziční strany úspěšně sbírající protestní hlasy výrazně levicově orientovaných voličů, kteří dříve volili ČSSD, spíše souviselo s tím, že ČSSD byla 4 roky vládní stranou a že se i rétoricky posunula více do středu, než s tím, že vládla na základě „opoziční smlouvy“. Pro voliče ODS, kteří byli tradičně proevropský, pak důvodem pro odklon od ODS mohl být např. sílící euroskepticismus strany a některých jejích čelních představitelů. V neposlední řadě pak svou roli mohlo sehrát i určité uvolnění napětí spojené s obavami z možné „změny“ v důsledku voleb, což bylo dáno zažitou zkušeností s výměnou vládní garnitury v roce 1998, po níž nenastala žádná katastrofa.